

CENT ANYS D'EXCAVACIONS ARQUEOLÒGIQUES A EMPÚRIES

Empúries. Passat, present i futur d'un parc arqueològic de la Costa Brava

Per XAVIER AQUILUÉ*

Al segle VI aC, fa ja més de 2500 anys, comerciants procedents de la ciutat jònia de Focea, a l'actual Turquia, que poc temps abans havien fundat la colònia de *Massalia* (Marsella), es van instal·lar de forma permanent a l'actual nucli de Sant Martí d'Empúries (l'Escala, Alt Empordà). Aquests grecs foceus-massaliotes, que ja havien mantingut contactes comercials previs amb els antics pobladors indígenes d'aquest territori, van anomenar la seva ciutat *Emporion* (que en grec vol dir "mercat"). Gràcies a ells, avui en dia el nom de la nostra comarca és l'Empordà, i gràcies a ells, també, l'Empordà té en el seu territori la colònia grega més occidental de la Mediterrània, un element patrimonial singular i únic a la península Ibèrica. *Emporion*, el mercat, en el qual els comerciants orientals, arribats de l'altre extrem de la Mediterrània, facilitaven als indígenes empordanesos tot tipus de productes de manufactures (perfums, ceràmiques, joies,...) a canvi principalment de cereals i metalls. *Emporion*, el mercat, en el qual també s'intercanviaven idees, sentiments, noves tècniques i modes artístiques. Per Empúries es va introduir l'ús de la moneda, i l'alfabet i l'escriptura, i el torn ceràmic, entre d'altres coses. Les interrelacions establertes entre els colonitzadors i els habitants indígenes van fer sorgir la cultura ibèrica. A les comarques gironines, la tribu dels indigets ha deixat un conjunt de jaciments arqueològics excepcionals (Ullastret, Castell, a Palamós; Pontós, Sant Sebastià a Palafrugell,...) que permet conèixer la cultura i la idiosincràsia d'aquests pobladors ibèrics. Grecs i ibers, i altres grups culturals, van conviure a Empúries al llarg de tota la seva història.

El primer assentament grec d'Empòrion, al sector de Sant Martí d'Empúries, va ser nomenat pels mateixos grecs la *Palaià Polis*, la ciutat vella. En efecte, la mateixa generació de grecs que van crear el nucli de Sant Martí, damunt d'un assentament indígena anterior i fruit d'un pacte amb ells, van instal·lar un segon assentament una mica més al sud del primer, a l'altra banda de la fondalada natural que constituïa la base del port marítim d'Empúries (la

* Director del Museu d'Arqueologia de Catalunya-Empúries.

Neàpolis). *Emporion* va ser, doncs, des de mitjan segle VI aC una ciutat formada per dos nuclis urbans, separats (o, si es vol, units) pel mar i pel seu port.

Tot i que Empúries és l'únic jaciment arqueològic de la península Ibèrica en el qual es troben documentades abastament les restes d'una ciutat grega, també Empúries és el primer lloc pel qual la península Ibèrica entra en contacte amb Roma. Pel port grec d'*Emporion* van entrar els romans l'any 218 aC, iniciant-se la conquesta i la romanització d'*Hispania*. Anys més tard, els romans van instal·lar un campament militar a Empúries, al costat de la ciutat grega, el qual va esdevenir a inicis del segle I aC una veritable ciutat romana (*Emporiae*) i va incorporar, cap al canvi d'era, la ciutat grega.

Empúries, doncs, constitueix un punt de referència obligada pel coneixement de les cultures clàssiques a Catalunya, però Empúries va ser també important a l'antiguitat tardana, com a seu episcopal del bisbat del mateix nom, a l'edat mitjana, quan Empúries va ser capital d'un dels comtats francs i després d'un dels primers comtats catalans, i a l'edat moderna, quan des d'Empúries es funda el nucli de l'Escala al segle XVI, en el terme municipal del qual es troba en l'actualitat.

LA RECUPERACIÓ NOUCENTISTA D'EMPÚRIES

Va ser, però, la singularitat i el coneixement de l'existència de la ciutat grega d'*Emporion* en els solars situats al nord del terme municipal de l'Escala, els que van motivar la recuperació institucional d'Empúries i l'inici de les primeres excavacions oficials i sistemàtiques el 23 de març de l'any 2008, per part de la Junta de Museus de Barcelona, creada l'any 1907 per l'Ajuntament i la Diputació de Barcelona, sota la direcció de l'arquitecte i polític Josep Puig i Cadafalch, i amb el suport d'Enric Prat de la Riba, president de la Diputació de Barcelona i primer president de la Mancomunitat de Catalunya des de l'any 1914 fins a la seva mort l'any 1917. Aquesta recuperació institucional d'Empúries s'inclou dins del moviment cultural noucentista, moviment que sorgí a Catalunya en els primers anys del segle XX. Per als noucentistes, l'antiga *Emporion* significava el lligam de Catalunya amb la cultura clàssica, com a element diferenciador de la seva personalitat. Empúries significava també el llegat d'una Catalunya ancestral, oberta a la Mediterrània i hereva de les grans cultures del passat. La recuperació d'Empúries s'afegeix a la creació de les grans institucions culturals catalanes d'aquesta època, com ara l'Institut d'Estudis Catalans fundat l'any 1907, la Biblioteca de Catalunya, l'Escola de l'Administració Local, l'Escola Industrial, el Museu d'Art i Arqueologia o l'Institut del Teatre.

Des dels primers anys de les excavacions, es va concebre Empúries com un jaciment visitable, al qual es destinaven cada any recursos econòmics per comprar els terrenys, de titularitat privada, en els quals es trobaven les restes de les antigues ciutats i treure'ls a la llum mitjançant els treballs arqueològics perquè poguessin ser contemplades per tothom que ho volgués. Entre l'any 1914 i 1916, el mateix J. Puig i Cadafalch va projectar i construir, dins del

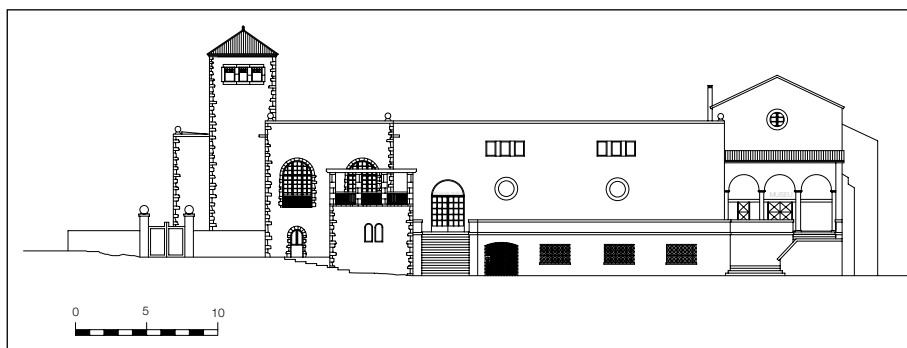
Retrat d'Enric Prat de la Riba, president de la Diputació de Barcelona i de la Mancomunitat de Catalunya (AM-IAAH).

Josep Puig i Cadafalch segons un dibuix del pintor Ramon Casas (AM-IAAH).

conjunt arqueològic i damunt les restes d'un convent de monjos servites del segle XVII, el primer edifici del Museu, destinat no únicament a explicar la història d'Empúries sinó també a facilitar els treballs de recerca, conservació i difusió del jaciment. La concepció dels noucentistes d'Empúries, que van concentrar gairebé tots els seus esforços en excavar el sector de la Neàpolis de la ciutat grega, va marcar en gran part al llarg del segle XX la configuració del conjunt arqueològic i dels seus equipaments.

Des de l'any 1908 fins a l'actualitat, les excavacions d'Empúries i la seva tutela institucional han estat contínues, tot i que, com és natural, atesa la seva importància històrica, la trajectòria de la seva recuperació ha estat supeditada al desenvolupament històric i polític de Catalunya en el darrer segle. Així, Empúries va ser gestionada per la Junta de Museus de Barcelona, depenent bàsicament de la Diputació de Barcelona, entre els anys 1908 i 1914; després va dependre de la Mancomunitat de Catalunya, entre els anys 1914 i 1925; i, finalitzada l'etapa de la Dictadura de Primo de Rivera, va dependre de la Generalitat de Catalunya, entre els anys 1931 i 1939. Després de la Guerra Civil espanyola, i abolides les institucions d'autogovern de Catalunya, Empúries va ser adscrita administrativament a la Diputació de Barcelona, depenent del Museu Arqueològic de Barcelona, fins que l'any 1993 es va crear l'Organisme Autònom Conjunt Monumental d'Empúries (OACME), dins de la mateixa Diputació i com a pas previ al seu traspàs a la Generalitat de Catalunya. L'any 1995, la gestió d'Empúries va ser definitivament traspassada per la Diputació de Barcelona a la Generalitat de Catalunya, i es va integrar com una seu del Museu d'Arqueologia

Alçat de la façana est de l'edifici del Museu d'Empúries, que fou construït entre els anys 1914 i 1916.

Fotografia realitzada per L. Roisin de la sala permanent del Museu d'Empúries, entorn de l'any 1916.

de Catalunya, una entitat autònoma adscrita actualment al Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació, amb els serveis centrals de direcció i administració a Barcelona.

EL PLA DIRECTOR D'EMPÚRIES (1998-2008)

Des de l'any 1998, Empúries disposa d'un pla director redactat per Xavier Aquilué per encàrrec del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. El *Pla Director del Museu d'Arqueologia de Catalunya-Empúries*.

Un projecte pel Primer Centenari de la recuperació d'Empúries (1908-2008), tenia com a objectius principals definir els programes d'actuació (recerca, documentació, conservació i difusió) a desenvolupar en els propers deu anys al jaciment, ordenar les infraestructures de serveis i edificacions existents i plantejar les noves instal·lacions que necessitava un equipament cultural de la importància d'Empúries. Al Pla Director d'Empúries es podia llegir: “En un jaciment de les característiques d'Empúries, amb gairebé cent anys d'activitat contínua, el passat immediat (les intervencions lligades amb la història de la seva recuperació), condiciona i pesa, moltes vegades, més que el llegat arqueològic de la seva evolució històrica. No partim de zero. Les excavacions de la Neàpolis anteriors a 1936, incideixen de forma directa en els programes de conservació i documentació. L'accés al jaciment i l'inici de la visita a Empúries, des del sector sud de la Neàpolis, des de la zona més moderna de l'evolució urbana de la Emporion grega, no és, ni de bon tros, l'idoni per entendre la complexitat topogràfica i urbanística de les antigues ciutats d'Emporion-Emporiae. La manca de planificació de l'ús de les instal·lacions del museu ha provocat, per exemple, que un equipament cultural com Empúries no disposi en l'actualitat d'una sala d'exposicions temporals o d'un magatzem arqueològic unitari i en condicions per ordenar els materials procedents de les excavacions. La història recent de la recuperació d'Empúries condiciona però no lliga. El Pla Director d'Empúries vol marcar les bases del futur parc arqueològic d'Empúries. Vol consolidar Empúries com a centre de recerca, com a entitat de salvaguarda i transmissió de les seves restes materials i com a peça clau en la interpretació i en la difusió del nostre passat històric”.

Aspecte general, des del sud, del conjunt arqueològic d'Empúries.

El pla director volia incidir, sobretot, en l'evolució històrica d'Empúries al llarg del temps i en la seva imbricació amb el territori, més enllà dels límits administratius actuals del Museu d'Arqueologia de Catalunya-Empúries i més enllà del seu passat grec i romà. Per això, es proposava incorporar en el seu marc d'actuació els períodes històrics anteriors a la fundació de l'empori grec, que només s'entén en el context cultural indígena amb el qual va interactuar; els períodes corresponents a l'antiguitat tardana (quan Empúries va ser seu episcopal), a l'edat mitjana (quan Empúries va ser capital d'un dels comtats francs i després d'un dels primers comtats catalans), a l'edat moderna (quan des d'Empúries es funda el nucli de l'Escala al segle XVI) i a l'època contemporània, facilitant d'aquesta forma l'enllaç entre el passat i el present. És obvi que la configuració del parc arqueològic, proposada al pla director, no quedava restringida als límits actuals de la Neàpolis i de la ciutat romana, sinó que englobava els diferents assentaments que s'ubiquen a Sant Martí d'Empúries, al turó d'Empúries i al de les Corts, al llogarret de Cinclaus i al nucli urbà de l'Escala.

Aquesta concepció d'Empúries implicava, entre altres aspectes, l'ordenació dels espais destinats a la presentació del parc arqueològic, amb especial incidència en la redefinició de la zona d'accés, dels aparcaments i del centre de recepció de visitants; una nova orientació del discurs museològic de l'exposició permanent del museu així com la museïtzació homogènia de les restes arqueològiques que es troben fora del Museu d'Arqueologia de Catalunya-Empúries, les quals restaran vinculades a través de diferents itineraris de visita; o la redacció de mesures legals i de plans de protecció especial que permetin la salvaguarda arqueològica i paisatgística del conjunt emporità.

Tot allò que s'ha fet a Empúries des de l'any 1998 fins a l'actualitat, segons les limitacions pressupostàries, estava dins de les línies d'actuació establertes al pla director. Així, per exemple, dins dels programes de recerca, s'han finalitzat els treballs d'investigació al fòrum de la ciutat romana (programa núm. 3), a les esglésies de Santa Margarida i Santa Magdalena (programa núm. 6) i l'església de Santa Reparada de Cinclaus (programa núm. 10); són a punt de finalitzar els treballs a la *insula* número 30 de la ciutat romana, on s'han localitzat les termes públiques i estructures domèstiques de gran interès d'època republicana i augustal (programa núm. 4); i es troben en curs d'execució les investigacions al sector de l'estoa hel·lenística de la Neàpolis (programa núm. 2) o a la zona portuària emporitana (programa núm. 9). Dins dels programes de documentació s'ha fet front, per exemple, a la catalogació i digitalització de la documentació escrita sobre les intervencions efectuades a Empúries, especialment, del període anterior a la Guerra civil espanyola (programa 1). Dins dels programes de difusió, per exemple, s'ha definit un nou sistema de senyalització i informació homogeni dels edificis i zones arqueològiques així com dels jardins que formen part dels itineraris de visita (programa núm. 3) o s'ha procedit a la museïtzació dels sectors del jaciment afectats pels programes de recerca, un cop finalitzats els treballs arqueològics, com és el cas del fòrum de la ciutat romana (programa núm. 4). Cal assenyalar que per assolir aquests resultats s'han establert

La restauració i la consolidació de les estructures de l'església de Santa Magdalena d'Empúries, ubicada al vessant occidental del turó d'Empúries, es complementen amb un cartell explicatiu, alhora que integren el monument en el discurs històric del conjunt emporità.

convenis de col·laboració amb altres institucions, especialment amb l'Ajuntament de l'Escala i amb la Universitat de Girona.

També en aquest període s'ha impulsat amb força la política de difusió i divulgació científica d'Empúries, amb l'edició d'una nova guia del jaciment en quatre idiomes, l'edició de set noves Monografies Emporitanes, deu catàlegs de les exposicions temporals realitzades anualment, la col·laboració en edicions de publicacions científiques amb altres institucions, i la presència constant en revistes i publicacions periòdiques dels resultats dels projectes en execució del conjunt arqueològic. Empúries ha estat també la seu de taules rodones i debats, com la celebrada l'any 1998 sobre "La ceràmica de vernís negre dels segles II i I aC: centres productors mediterranis i comercialització a la Península Ibèrica" o la realitzada l'any 1999 sobre "Ceràmiques jònies d'època arcaica: centres de producció i comercialització al Mediterrani Occidental", i han continuat amb una major potenciació i una nova orientació els cursos d'Arqueologia d'Empúries, creats l'any 1947, i que aquest any 2008 han celebrat la seva 62 edició.

Referent a l'ordenació de les instal·lacions i edificacions existents a Empúries i la creació dels nous equipaments necessaris, poc s'ha avançant al llarg d'aquests anys. Només cal assenyalar la construcció, l'any 2000, d'una nova residència per als investigadors i per al personal de servei de les activitats

d'Empúries que va significar la concentració de tots els espais destinats a residència en un únic sector del Museu, o la construcció l'any 2004 d'un taller de restauració i de gestió de materials arqueològics, inexistent fins al moment.

L'ANY 2008, L'ANY DEL CENTENARI DE LES EXCAVACIONS D'EMPÚRIES

Des del Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya, al llarg dels anys 2006 i 2007, es van elaborar una sèrie d'actes i activitats per commemorar el centenari de l'inici de les excavacions oficials d'Empúries l'any 2008. La commemoració del centenari preveia també la possibilitat de disposar de recursos econòmics que permetessin fer front a la construcció dels equipaments públics establerts al pla director i finalitzar també projectes arqueològics que s'havien endegat anteriorment.

No obstant això, el fet més simbòlic, amb el qual es van iniciar els actes commemoratius, va ser el retorn a Empúries, el dia 15 de març de 2008, de l'estàtua original del deu grec de la Medicina, Asclepi, trobada l'any 1909 a la zona dels santuaris de la Neàpolis emporitana i que, fins ara, es trobava exposada a la seu de Barcelona del Museu d'Arqueologia de Catalunya. El retorn del déu Asclepi a Empúries, després d'un acurat procés de restauració i recerca arqueològica realitzat pel Museu Nacional d'Art de Catalunya i el Museu d'Arqueologia de Catalunya, va significar l'adequació museogràfica d'una sala de l'exposició permanent del Museu (reforma finançada per la Diputació de Barcelona) que en facilita la contemplació i la seva contextualització històrica. El seu retorn, esperat i reclamat des de sempre per les comarques gironines, va causar una gran expectació pública, sobretot per la nova imatge que presentava la divinitat amb la integració dels seus braços originals al cos de l'estàtua, i va ser acompanyat també d'un cicle de conferències, celebrades al Museu de l'Anxova de l'Escala, entre els mesos de març i maig.

Entre els projectes que es troben ja en execució (o a punt d'iniciar-se) destaca la construcció de l'edifici dels nous magatzems arqueològics, redactat pel despatx de Brufau, Obiol, Moya i Associats, el qual no únicament facilitarà l'ordenació en un únic edifici dels materials arqueològics d'Empúries, avui en dia ubicats en quatre espais diferents i sense cap connexió entre ells, sinó que alliberarà aquests espais actuals de magatzem i permetrà multiplicar l'exposició permanent del museu, la creació d'una sala d'exposicions temporals i la ubicació dels tallers didàctics. Destaca també el projecte de construcció del nou centre de visitants a l'entrada del conjunt arqueològic, redactat pel despatx d'arquitectura de Fuses i Viader, que facilitarà la comprensió del jaciment i també que els 220.000 visitants anuals que vénen a Empúries tinguin uns serveis de major qualitat en la seva estada al jaciment (botiga, lavabos, bar-cafeteria, informació multimèdia,...). I, també, cal esmentar el projecte d'ordenació dels accessos i aparcaments d'Empúries, redactat per Alfred Fernández de la Reguera, imprescindible per garantir l'ordenació de l'entorn més immediat al conjunt

arqueològic i la dignificació d'aquest sector d'accés a Empúries i a les platges properes. Finalment, gràcies a l'aportació del Ministerio de Fomento, a través de l'1 per cent cultural, s'està executant el "Projecte de restauració, consolidació i adequació museogràfica del fòrum romà d'Empúries", redactat per l'equip tècnic del MAC-Empúries (X. Aquilué, P. Castanyer, J. Monturiol, M. Santos i J. Tremoleda) amb el despatx d'arquitectura de Lola Domènech, el qual facilitarà la comprensió del centre polític, econòmic i religiós de la ciutat romana d'Empúries, després de gairebé 40 anys d'excavacions arqueològiques.

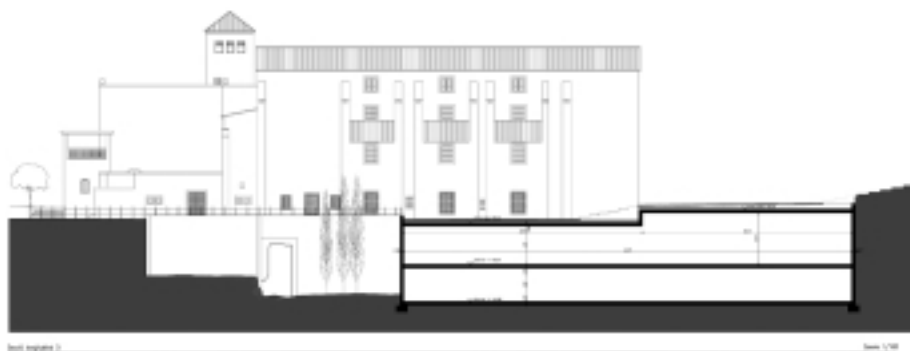
Restitució virtual del projecte del nou centre de recepció de visitants del Museu d'Arqueologia de Catalunya – Empúries (Fuses i Viader, arquitectes).

A dalt, aspecte de l'ala nord del criptopòrtic que delimita l'espai del fòrum pel nord. A baix, la reconstrucció del sostre de l'angle nord-oest del criptopòrtic permetrà la introducció de sistemes de projecció que han d'ajudar a explicar el funcionament de l'edifici.

També, gràcies al finançament de la Diputació de Girona, es finalitzarà l'excavació arqueològica dels carrers que delimiten l'anomenada *insula* 30 de la ciutat romana d'Empúries, excavació que facilitarà la connexió de tots els sectors excavats fins ara a la ciutat romana en un mateix itinerari de visita i, sobretot, recuperar la cota de circulació d'època antiga, fet que ajudarà a la comprensió de la seva estructura urbana. Així mateix, són a punt de finalitzar els treballs d'excavació arqueològica a l'edifici de l'estoa de la Neàpolis d'Empúries i també del sector nord-occidental que tancava la Neàpolis en època hel·lenística, on els treballs de construcció del nou edifici dels magatzems arqueològics han posat al descobert els panys de muralla i una torre d'angle del segle II aC, així com interessants estructures urbanes dels segles V i VI aC, que un cop musealitzades s'integraran a l'itinerari de visita de la Neàpolis.

S'ha realitzat ja també, amb gran èxit, el congrés internacional anual de la Société Française d'Étude de la Céramique Antique en Gaule (SFECAG), entre els dies 1 i 4 de maig, el qual va reunir més de 200 investigadors per presentar les novetats de la recerca dins del camp de la ceràmica romana; les IX Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona, els dies 6 i 7 de juny, que van permetre, als arqueòlegs que treballen a les comarques gironines, donar a conèixer els resultats de les investigacions dutes a terme en els darrers dos anys, i entre els dies 5 al 26 de juliol va tenir lloc l'edició del 62è Curs d'arqueologia d'Empúries, amb el tema monogràfic, *Empúries, cent anys de recerca arqueològica (1908-2008)*. Al mes de novembre hi haurà la realització, a Perpinyà i a Empúries, els dies 8 i 9, del IV Fòrum Auriga. *Diàleg sobre la tradició grecoromana a Catalunya* amb el tema *Gallia/Hispania*. Cent anys d'excavacions a *Ruscino* i Empúries; i entre el 25 i el 28 de novembre es realitzaran unes Jornades emporitanes a la seu de l'Institut Cervantes de Atenas, amb la presentació del conjunt arqueològic però també del patrimoni cultural, natural i gastronòmic de la Costa Brava i dels projectes que s'estan efectuant a l'Estat espanyol sobre l'arqueologia

Projecte del nou edifici dels magatzems arqueològics del Museu d'Arqueologia de Catalunya – Empúries (Brufau, Obiols i Associats, arquitectes).

grega. És prevista, a més a més, una taula rodona sobre “La colonització grega a la Mediterrània. Estat de la qüestió” a celebrar a Empúries el mes de març de 2009, com a cloenda del centenari de les excavacions.

També són importants les exposicions que s’han realitzat amb motiu del centenari com ara l’exposició “Pintors pel Centenari”, basada en la visió d’Empúries de diversos artistes empordanesos, celebrada al mes de maig a l’Ajuntament de l’Escala; l’exposició “Cent anys d’excavacions arqueològiques a Empúries” realitzada als mesos de juliol a setembre a la Casa Forestal de Sant Martí d’Empúries i organitzada pel Museu d’Arqueologia de Catalunya-Empúries i Ajuntament de l’Escala; l’exposició “Empúries 1897. Els dibuixos d’Esteve Trayter, mestre i col·leccionista”, realitzada al Museu de l’Empordà de Figueres, als mesos de juliol i novembre, i l’exposició “L’Escala i l’inici de les excavacions d’Empúries”, realitzada pel Museu de l’Anxova i de la Sal de l’Escala, entre els mesos de setembre i desembre. Finalment, cal fer esment de l’exposició que s’inaugurarà al mes de març de 2009 sobre “La fascinació per Grècia i l’art a Catalunya als segles XIX i XX”, organitzada pel Museu d’Art de Girona.

Interessants han estat les activitats culturals vinculades amb espectacles de música, dansa i teatre, com ara la representació de l’obra de teatre *Antígona* de Sòfocles per part de la companyia La Perla 29, els espectacles de dansa del grup Mal Pelo, i especialment la nova reorientació del festival d’estiu de l’Escala-Empúries, que amb el títol de “Portalblau. Festival de Músiques i Arts de la Mediterrània” ha portat cantants a Empúries com Savina Yannatou, Miquel Gil i Lúdia Pujol.

Finalment, cal fer esment a les publicacions previstes per commemorar el centenari de les excavacions d’Empúries que ja han aparegut o apareixeran als propers mesos. Entre les ja publicades es troben els catàlegs de les exposicions *100 anys d’excavacions arqueològiques a Empúries (1908-2008 i Empúries*

Portada del programa dels actes commemoratius que es realitzaran amb motiu dels cent anys d’excavacions arqueològiques a Empúries.

1892-1900. Els dibuixos d'Esteve Trayter. Mestre i col·leccionista; la Guia Visual Empúries de la col·lecció Souvenir de l'editorial Angle i la foto guia Empúries: l'arribada de grecs i romans a la península Ibèrica, de l'editorial Triangle postals; l'edició en grec de la guia Empúries de la sèrie de Guies del Museu d'Arqueologia de Catalunya; el conte emporità de R. Olmos *La dracma emporitana. Un relat de l'antiga Emporion* i els dossiers sobre Empúries que han aparegut a la *Revista de Girona* (núm. 244) o la revista *L'Avenç* (núm. 333, 334, 335, 336 i 337). Entre les edicions que apareixeran en els propers mesos cal fer esment del llibre *Empúries. Municipium Emporiae*, que constituirà el volum número 7 de la sèrie Ciudades romanas de Hispania, de l'editorial L'Erma de Bretschneider; el llibre commemoratiu sobre la història d'Empúries i la seva recuperació institucional *Empúries. Cent anys d'Arqueologia i Història (1908-2008)*; i diversos números de la sèrie Monografies emporitanes, entre ells el número 15 dedicat a *Empúries a l'Antiguitat tardana. Estat de la qüestió*.

SOBRE EL FUTUR D'EMPÚRIES

Parlar del futur no sempre és fàcil, però sens dubte el futur d'Empúries és esperançador. Consolidat com un dels equipaments culturals més importants de Catalunya, no hi ha cap dubte que les administracions públiques continuaran invertint en el futur en els programes de recerca, conservació i difusió del conjunt arqueològic. Tot i així, després de 13 anys, en els quals Empúries ha estat gestionada com una seu del Museu d'Arqueologia de Catalunya, depenent del Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya, es fa necessària una nova fórmula de gestió per al conjunt arqueològic que li permeti ser més àgil en la presa de decisions i atendre les necessitats i serveis que requereix la nostra societat del segle XXI.

També cal implicar, dins d'Empúries, les administracions locals del territori. És cert que en els darrers anys la vinculació amb l'Ajuntament de l'Escala ha estat més estreta i eficaç, però cal també vincular en la gestió d'Empúries la Diputació de Girona, els consells comarcals, la Universitat de Girona i altres agents culturals que actuen al territori.

Cal activar, també, les polítiques de potenciació d'Empúries com un actiu del turisme cultural de qualitat de les comarques gironines i, especialment, de la Costa Brava. Empúries és el segon equipament museístic més visitat de les comarques de Girona, amb uns 220.000 visitants de mitjana anual, només superat, això sí amb escreix, pel Museu-Teatre Dalí de Figueres. Però hem de ser conscients que dels dotze primers museus més visitats de Catalunya, només el Museu Dalí de Figueres i Empúries es troben fora de la ciutat de Barcelona. El turisme cultural és cada cop un turisme fagocitat per les grans ciutats, on les administracions destinen elevadíssims recursos econòmics per equipaments o activitats culturals per atreure aquest tipus de turisme. No es pot desatendre el territori ni tampoc el seu patrimoni, en el cas d'Empúries valuós i excepcional, i hem de fer entendre als nostres responsables polítics que les polítiques culturals han de ser equilibrades i respectuoses amb el

territori i que, per tant, cal també dotar aquest territori de recursos econòmics perquè el seu patrimoni pugui generar riquesa. En el cas d'Empúries, cal fer un salt en la seva difusió patrimonial i en la seva vinculació amb els altres actius turístics i culturals de la Costa Brava i de les comarques gironines, un salt que Empúries difícilment podrà fer ella sola amb l'estructura actual.

Finalment, cal potenciar en el futur el valor històric i arqueològic d'Empúries, amb projectes de recerca, documentació i difusió del patrimoni d'abast internacional que dotin Empúries de recursos econòmics i de personal i que li permetin desenvolupar-se en la nostra societat de la informació. En aquest sentit, és important l'impuls de projectes com el del "Centre de documentació del comerç i la presència grega en Ibèria. *Iberia Graeca*", creat entre el Museo Arqueológico Nacional i el Museu d'Arqueologia de Catalunya-Empúries (BOE 56 de 6/3/2007), el qual té com a objectius la creació d'un sistema d'informació arqueològica i iconogràfica que faciliti l'estudi de la presència grega a Ibèria amb la documentació i l'inventari de tots els objectes grecs trobats fins ara a la península Ibèrica; l'elaboració d'un banc d'imatges digital sobre iconografia i arqueologia gregues a Ibèria i la creació d'una web de suport a les línies de recerca del projecte (www.iberiagraeca.org). Aquest centre és el futur embrió d'un institut de recerca sobre l'arqueologia grega a la península Ibèrica, ubicat a Empúries, en el qual participarien diverses institucions científiques de l'Estat espanyol i portuguès. Sens dubte, centres de recerca d'aquestes característiques facilitaran el millor coneixement d'Empúries, la seva millor conservació i la seva millor difusió.

BIBLIOGRAFIA

- AAVV, *Imatges d'Empúries*, Barcelona, 1993.
- AAVV, *Sant Martí d'Empúries. Una illa en el temps*, Catàleg de l'exposició, Museu d'Arqueologia de Catalunya, Empúries, 1998.
- AAVV, *Josep Puig i Cadafalch, Empúries i l'Escala*, Catàleg de l'exposició, MAC-Empúries i Ajuntament de l'Escala, Girona, 2001.
- AAVV, *La Flama Olímpica a Empúries i l'Escala, deu anys després (1992-2002)*, Catàleg de l'exposició, MAC-Empúries i Ajuntament de l'Escala, Girona, 2002.
- AAVV, *10 anys d'arqueologia a l'entorn d'Empúries (1993-2002)*, Catàleg de l'exposició, MAC-Empúries i Ajuntament de l'Escala, Girona, 2003.
- AAVV, *Forum Emporiae MMIV. El fòrum romà d'Empúries, 2004 anys d'història*, Catàleg de l'exposició, MAC-Empúries i Ajuntament de l'Escala, Girona, 2004.
- AAVV, *Jardins d'Empúries. La jardineria en època romana*, Catàleg de l'exposició, MAC-Empúries i Ajuntament de l'Escala, Girona, 2005.
- AAVV, *Pescadors de l'antiga Empúries*, Catàleg de l'exposició, MAC-Empúries i Ajuntament de l'Escala, Girona, 2006.
- AAVV, *Animals d'Empúries. La fauna i l'home a l'Antiguitat*, Catàleg de l'exposició, MAC-Empúries i Ajuntament de l'Escala, Girona, 2007.
- AAVV, *L'Esculapi, el retorn del déu*, Catàleg de l'exposició, MAC-Barcelona, Barcelona 2007.

AAVV, *El cristianisme a Empúries, dels orígens a l'Església actual*, Catàleg de l'exposició, MAC-Empúries i Ajuntament de l'Escala, Girona, 2007.

AAVV, "Dossier: Empúries, cent d'anys d'excavacions", *Revista de Girona* 244, Girona, 2007, 74-97.

AAVV, 1908-2008. *100 anys d'excavacions arqueològiques a Empúries*, Catàleg de l'exposició, MAC-Empúries i Ajuntament de l'Escala, Girona, 2008.

ALMAGRO, M., *Las fuentes escritas referentes a Ampurias*, Monografías Ampuritanas I, Barcelona, 1951.

ALMAGRO, M., *Las inscripciones ampuritanas, griegas, ibéricas y latinas*, Monografías Ampuritanas II, Zaragoza, 1952.

ALMAGRO, M., *Las necrópolis de Ampurias*, (2 vols). Monografías Ampuritanas III, Barcelona, 1953-1955.

AQUILUÉ, X., *Pla Director del Museu d'Arqueologia de Catalunya-Empúries. Un projecte pel Primer Centenari de la recuperació d'Empúries (1908-2008). Vol. I: Proposta dels programes de recerca, documentació, conservació i difusió d'Empúries*, Generalitat de Catalunya, Empúries, 1998.

AQUILUÉ, X., (dir.), *Intervencions arqueològiques a Sant Martí d'Empúries (1994-1996). De l'assentament precolonial a l'Empúries actual*, Monografies Emporitanes 9, Girona, 1999.

AQUILUÉ, X., "El conjunto arqueológico de Empúries (l'Escala, Girona) y su relación con su entorno territorial", *5 Curso sobre Patrimonio Histórico de Reinosa*, (Reinosa 2000), Universidad de Cantabria, Santander, 2001, 255-271.

AQUILUÉ, X., "2008, any de la commemoració del centenari de la recuperació d'Empúries", *Revista de Girona* 244, Girona, 2007, 76-80.

AQUILUÉ, X., "Empúries, cent anys de la recuperació institucional", *L'Avenç* 333, Barcelona, 2008, 58-62.

AQUILUÉ, X., "El conjunto arqueológico de Empúries. Nuevas propuestas y planteamientos para el siglo XXI", *MARQ. Arqueología y Museos* 03, Museo Arqueológico de Alicante, Alicante, 2008, 157-165.

AQUILUÉ, X., MONTURIOL, J., "Ànlisi i estudi dels visitants d'un jaciment arqueològic: el cas d'Empúries", *II Congrés Internacional sobre Museïtzació de jaciments arqueològics: nous conceptes i estratègies de gestió i comunicació*, Barcelona 7-9 d'octubre de 2002, Barcelona, 2003, 329-339.

AQUILUÉ, X., MONTURIOL, J., *Empúries*, Souvenir 7, Angle Editorial, Barcelona, 2008.

AQUILUÉ, X., NOLLA, J. M. (ed.), *Empúries a l'Antiguitat tardana. Estat de la qüestió*, Monografies Emporitanes 15, en premsa.

AQUILUÉ, X., ROCA, M. (dirs), *Ceràmica comuna romana d'època alto-imperial a la Península Ibèrica. Estat de la qüestió*, Actes de la Taula Rodona (Empúries 1994). Monografies Emporitanes VIII, Barcelona, 1995.

AQUILUÉ, X., RODÀ, I., "Ampurias, la gran colonia griega de Iberia", *Historia, National Geographic* 57, Barcelona, 2008, 52-63.

AQUILUÉ, X., GARCIA, J., GUITART, J. (ed.), *La ceràmica de vernís negre dels segles II i I aC: Centres productors mediterranis i comercialització a la Península Ibèrica* (Empúries, 4 i 5 de juny de 1998), Mataró, 2000.

AQUILUÉ, X., CASTANYER, P., SANTOS, M., TREMOLEDA, J., *Empúries*. Guies del Museu d'Arqueologia de Catalunya, Tarragona, 1999.

AQUILUÉ, X., CASTANYER, P., SANTOS, M., TREMOLEDA, J. *Deu anys d'arqueologia a l'entorn d'Empúries. Actuacions efectuades entre 1993 i 2002*. Monografies Emporitanes 12, Barcelona, 2004.

AQUILUÉ, X., MAR, R., NOLLA, J. M., RUIZ DE ARBULO, J., SANMARTÍ, E., *El fòrum romà d'Empúries* (Excavacions de l'any 1982). Una aproximació arqueològica al procés històric de la romanització al nord-est de la Península Ibèrica, Monografies Emporitanes VI, Barcelona, 1984.

ARXÉ, J., *Les llànties tardo-republicanes d'Empúries*, Monografies Emporitanes V, Barcelona, 1982.

BOSCH GIMPERA, P., SERRA-RAFOLS J. d. C., *Emporion*, IV Congreso Internacional de Arqueología, Barcelona, 1929.

BOSCH GIMPERA, P., SERRA-RAFOLS J. d. C., CASTILLO, A. del, *Emporion*, Museu d'Arqueologia de Barcelona, Barcelona, 1934.

BURÉS, L., *L'estructures hidràuliques a la ciutat antiga: l'exemple d'Empúries*. Monografies Emporitanes 10, Barcelona, 1998.

CABRERA, P., SANTOS, M. (coord.), *Ceràmiques jònies d'època arcaica: centres de producció i comercialització al Mediterrani Occidental*, Actes de la Taula Rodona (Empúries 1999), Monografies Emporitanes 11, Barcelona, 2000.

CAPELLA, A., (coord.), *Empúries 1892-1900. Els dibuixos d'Esteve Trayter. Mestre i col·leccionista*, Catàleg de l'exposició, Museu de l'Empordà, Figueres, 2008.

CASAS, J., SOLER, V., *Llànties romanes d'Empúries. Materials augustals i alto-imperials*. Monografies Emporitanes 13, Girona, 2006.

GANDIA, E., *Diari de les excavacions d'Empúries 1908-1936*, diaris manuscrits inèdits conservats a l'arxiu documental del MAC-Empúries.

MASANÉS, C., "Desenterrant Empúries. Cent anys del descobriment del gran jaciment grec i romà", *Sapiens* 71, Barcelona, 2008, 46-49.

MAYER, M., "Empúries i la cultura romana", *L'Avenç* 336, Barcelona, 2008, 54-57.

MAR, R., RUIZ DE ARBULO, J., *Ampurias romana. Historia, Arquitectura y Arqueología*. Sabadell, 1993.

MARCET, R., SANMARTÍ, E., *Empúries*, Diputació de Barcelona, Barcelona, 1989.

MIRALLES, C., "Empúries i els grecs", *L'Avenç* 335, Barcelona, 2008, 50-52.

MIRÓ, M. T., *La ceràmica àtica de figures roges de la ciutat grega d'Emporion*. Monografies Emporitanes 14, Barcelona, 2006.

OLMOS, R., *La dracma emporitana. Un relat de l'antiga Emporion*, Museu d'Arqueologia de Catalunya-Empúries, Sant Joan de les Fonts, 2007.

PARDO, J., "Empúries, un projecte cultural en marxa", *L'Avenç* 185, Barcelona, 1994, 64-67.

PARDO, J., "Empúries i la gestió del patrimoni cultural a Catalunya", *L'Avenç* 337, Barcelona, 2008, 58-62.

PICAZO, M., SANMARTÍ, E., (Ed.), *Ceràmiques gregues i hel·lenístiques a la Península Ibèrica*, Actes de la Taula Rodona (Empúries 1983). Monografies Emporitanes VII, Barcelona, 1987.

PUIG I CADAFAALCH, J., "La colònia grega d'Empúries", *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans* VI, Barcelona, 1920, 694-712.

RIPOLL, E., *Ampurias. Descripción de las ruinas y Museo Monográfico*, Barcelona, 1976.

RIU, E., "L'apreciació d'Empúries, de l'humanisme a l'actualitat", *L'Avenç* 334, Barcelona, 2008, 50-54.

SANMARTÍ, E., *La ceràmica campaniense de Emporion y Rhode I-II*, Monografies Emporitanes IV, Barcelona, 1978.

SANMARTÍ, E., NOLLA, J.M., *Empúries. Guia itinerària*, Barcelona, 1988.

TREMOLEDA, J., *Empúries: l'arribada de grecs i romans a la península Ibèrica. Fotografia*. Triangle Postals, Barcelona, 2008.

